

ANDİJON'DA NİMA BO'LDI? ÖZBEKİSTAN'DA TERÖR, GÜVENLİK VE DEMOKRASİ*

Salih BIÇAKCI**

ÖZET

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çözülmesiyle birlikte Soğuk Savaş sona ermiş ve tüm Sovyet coğrafyasında olduğu gibi Orta Asya'da da yeni bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Yeni dönemde uluslararası sistemde güvenlik yaklaşımlarına artan terör eylemleri ve demokratikleşme süreçleri damgasını vurmuş, Amerika Birleşik Devletleri'ne yapılan 11 Eylül saldırıları da terör ve güvenlik kavramlarının farklı yorumlarını getirmiştir. Özbekistan da bu anlamda bir istisna teşkil etmeyen ülkeler arasında sayılabilir. Eski Sovyet kültürüne sahip liderler için çoğulculuk uygulamaları tahmin edilenden çok daha zor oldu. Andican'da 13 Mayıs 2005'te gerçekleşen olayların da gösterdiği üzere ülkeden ülkeye değişen güvenlik anlayışı Özbekistan için çoğu zaman iktidarı korumak olarak kurgulanmıştır. ABD'nin stratejik ortaklığını da meşruiyet unsuru olarak kullanan Özbekistan, muhalif güçleri 'terörist' diye tanımlamaktan çekinmemiş ve alınan güvenlik tedbirleri yeni düşmanlar yaratmıştır. Bu çalışmada Özbekistan'ın geçmişi de dikkate alınarak, ABD-Özbekistan ilişkileri bağlamında Andican olayları irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Andican, Özbekistan, Demokrasi, Muhalefet, Akramiya, ABD

* "Nima bo'ldi" Özbekçe'de "ne oldu" anlamına gelir.

** Yrd. Doç. Dr., Işık Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi. E-posta: asbicakci@isikun.edu.tr. Bu makaleyi yazarken kaynak ve yardımlarını esirgemeyen İlkin Giritlioğlu'na teşekkürü bir borç bilirim.

Soğuk Savaş'ın 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çözülmesiyle birlikte sona erdiği varsayımının global ve bölgesel güvenlik algılarını derinden etkilediği görülmektedir. Özellikle SSCB'nin çözülmesi sonrasında ortaya çıkan bağımsız devletler uluslararası sisteme entegre olma sürecinin bütün acılarını yaşarken, diğer yandan da 1924'den bu yana ihmal edilmiş bütün toplumsal ihtiyaçları yerine getirme telaşı ortaya çıktı. Bir yandan siyasi elitin Sovyet kültürünün bir parçası olması dolayısıyla hakimiyet algılarınının farklı şekillenmiş olması, öte yandan halkın yeni ekonomik ve politik sisteme uyum sağlama çabaları Orta Asya halklarını derinden etkiledi.

1991 sonrasında bağımsızlığını ilan eden Orta Asya ülkelerinde iç ve dış politik kulvarda önemli değişim yaşandı. Birincisi, bu ülke halklarının "Komünist Parti" hegemonyasından kurtulmuş olmanın heyecanı ile yeni siyasi oluşumlar inşa etmeye başlamış olmalarıydı. Bu politik gökkuşağının ortaya çıkmasının yanı sıra, ikinci hareketlilik ise bölgedeki yeni ülkelere nüfuz etmek isteyen yakın ve uzak uluslararası aktörlerin teşebbüsleridir. Orta Asya'da diğer bölgelerin aksine Soğuk Savaş'ın sanıldığı kadar kolay sona ermediği görülmektedir. Sovyetler Birliği'ne karşı Afganistan üzerinden mücadele eden Amerika Birleşik Devletleri yeni açılan sahalara da yayılmak konusunda çekingen davranmadı. Rusya Federasyonu ise yeni yapılanmasında uluslararası sistemdeki müstakbel destekçileri olarak gördüğü eski Sovyetler Birliği'ndeki yoldaşlarını yalnız bırakmaya gönüllü görünmüyordu. Bunun yanı sıra Fars ve Türk kültür coğrafyasının çarpışması kendini İran ve Türkiye'nin etkin politikalarıyla ortaya çıkarttı. Bölgeyi hinterlandı yapabilecek bir güç olan Çin de uluslararası seviyede ilişkilerini inşa etmek için bölgede iki taraflı anlaşmalar imzaladı. Ayrıca Japonya, Kore ve Hindistan'ın da yeni alanı doldurma gayretlerinin ne kadar etkili olduğunu görmek için ticari anlaşmaları incelemek yeterli olacaktır. Avrupa Birliği'nin ülkenin ticari ve sosyal hayatında aktif olabilmek için harcadığı çaba her alanda kendini göstermiştir. Hatta Fransa, Almanya ve İngiltere kendi dillerini öğretmek ve bölge kültürünü öğrenmek için araştırma merkezleri inşa ederek, güçlü bağlar kurmayı hedeflediler. Bu konuda bir çok ülkeye göre daha başarılı olduklarını söylemek mümkündür.

Genel olarak Orta Asya'da özel olarak Özbekistan'da halkın yoğun olarak ülke dışına açıldığı görülüyordu. Yönetici elitin global gelişmelere ayak uydurma telaşı sürerken, geniş halk kitlelerinin eskiden izin verilmeyen inançlarını tam anlamıyla öğrenme ve yerine getirme kaygısı Özbekistan'ın günümüzdeki problemlerinin temelini teşkil etti. Özellikle SSCB'nin dağılması

öncesinde Orta Asya ülkelerinde söz sahibi olan siyasi elitler bu yeni bağımsız ülkelerin de önderleri oldular. Bu elitlerin iktidarlarını korumak için gereğini yapmaya hazır olduklarını birçok siyasi aktivitede görmek mümkündür. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla Orta Asya'daki ülkeleri nüfuzu altına alabilmek için Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik anlamda gayet cömert davrandığını biliyoruz. Özbekistan örneğine odaklandığımızda Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik yardımların dışında yumuşak güç unsuru olarak ülkedeki siyasal yapının demokratikleşmesi yönündeki politikasının etkisiz kaldığını söylemek mümkündür.

Halbuki Özbekistan'ın içinden probleme bakıldığında ülkenin siyasi sisteminin mimarlarının da yeni düzenin meşruiyetini uluslararası sistemde ispat etmeye ve onay almaya çalıştığı söylenebilir. Aynı zamanda bu süreç Özbekistan için dış politikada ittifaklarını ve karşıtlarını belirlemek olarak ortaya çıktı. Özbekistan'ın bağımsızlığının üzerinden tam bir yıl ve on gün geçmişti ki 11 Eylül saldırıları gerçekleşti. ABD bu suçun faillerine en az Pearl Harbour baskını yapanlara verdiği ceza kadar ağır bir cevap vereceğini açıkladı. Özbekistan için şüphesiz durum daha da karmaşıktı. El-Kaide örgütünün üssü olan Afganistan, aynı zamanda dikkate değer sayıda Özbeğin yaşadığı bir ülke olarak Özbekistan açısından oldukça önemlidir. Sadece böyle bir eylemi yapanlar değil, yapmaya cüret edenler ve bunlara yardım edenler de aynı potaya konulduğu için bu terörist eylem bütün dünyada yeni bir güvenlik düzeni oluşturdu. Bu araştırmada, 9/11 sonrasında oluşan güvenlik düzeninin Özbekistan'da oluşturduğu ortam ve bu inşa sürecinin sonucu olarak ortaya çıkan Andican isyanının dinamikleri açıklanmaya çalışılacaktır. ABD'nin Özbekistan politikasının Andican olayı öncesinde ve sonrasında nasıl bir kurgu içinde yer aldığına da değinecektir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Orta Asya'da Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tajikistan bağımsız devletler olarak uluslararası sistemde yerlerini aldılar. Bağımsızlıkla birlikte iktidar ve muhalefet kavramlarının da gücü orantılı olarak arttı. Ne var ki, bağımsızlık sonrasında muhalefet güçlerinin ortaya çıkışı, Sovyet sistemindeki otoriter yönetim geleneğinden gelen liderler için sevindirici olmamıştır. Bu gözlem sadece Özbekistan için değil bağımsızlığını 1991'de kazanmış bütün Orta Asya Cumhuriyetleri için de geçerlidir. Ama Özbekistan için bakıldığında durumun daha olumsuz olduğu görülmektedir. Aralık 1991 yılında yapılan seçimle başkanlığa gelen İslam Kerimov, kendisine rakip olarak ortaya çıkan Erk ve

Birlik Partisi lider ve üyelerini sürgüne göndermiştir.¹ Birlik Halk Partisi lideri Abdurrahim Polat², Özbekistan Erk Demokratik Partisi lideri Muhammed Salih³, ve bu partilerin birçok yüksek düzey yöneticisi de ülkelerinden ayrılmak zorunda kalmışlardır.⁴ Teorik olarak değerlendirdiğimizde bu durumun ülkedeki çok sesliliği engellediğini söyleyebiliriz. Ancak pratikte siyasete olan inancın kaybedilmesi dolayısıyla Özbek halkının politikaya ihtiyatla yaklaştığını görmek mümkündür.

1991 yılında uluslararası sistemdeki iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesiyle ABD kendisini dengeleyebilecek farklı bir güç arayışına girdi. İslam ve dinle ilişkilendirilmiş terör Samuel Huntington'un makalesiyle⁵ birleşince doğru bir aday olarak tırmanmaya devam etti. Sadece ABD değil savaş ve çatışmadan beslenen çıkar grupları da yeni bir gücün oluşturulmasını destekliyordu. Kendini askerlikle tanımlamış bir çok insan Soğuk Savaş sonrasında işsiz kaldı ve sosyal statülerini kaybettiler. Bunu güvenlik boşluğu ya da güvenlik ihtiyacını doğuran unsurlar olarak algılamak mümkündür. Bu ortamın terör eylemleri için uygun bir zemin hazırladığı söylenebilir. Çeçen Direnişi, Afganistan'daki Taliban rejimi ve diğer İslami hareketler de bu çerçevede değerlendirilince endişe verici bir tablonun ortaya çıktığı rahatça görülebiliyordu.

Irak lideri Saddam Hüseyin'in 2 Ağustos 1990 yılında Kuveyt'e girmesiyle başlayan Körfez Savaşı Orta Doğu'daki tansiyonu tırmandırmıştır. Özellikle de Bahreyn, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri'nde Amerikan askerinin fiili varlığı ortamı daha da gerginleştirmiştir. Çekiç Güç ile Irak'ın Kuzey'inde konuşlanan ABD bölgede kontrol alanları oluşturmaya başlamıştır. ABD'nin bölgedeki güç boşluklarını doldurma telaşı Amerika karşıtı örgütlerin yerel ve bölgesel güç kazanmasına yol açmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasındaki Manda yönetimi tecrübesine atıfla bölge dışı

¹ Archana Pyati, *Karimov's War: Human Rights Defenders & Counterterrorism in Uzbekistan*, Human Rights Defenders and Counterterrorism Series, Sayı: 3, 2005, s. 3.

² Birlik Partisi ve Abdurrahim Polat hakkında daha fazla bilgi için bkz.; (<http://www.birlik.net>). Ayrıca Birlik Partisi'nin Özbekistan'da gelişimi hakkında bkz.; "Partiya Tarixi / Birlik'ning Tarixi", (<http://www.birlik.net/page.php?id=45>).

³ Muhammed Salih ve politik mücadelesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; İsmail Cengiz, *Muhammad Salih ve Özbekistan'da Demokratikleşme*, (İstanbul: Hasret Yayınları, 1994). Özbekistan Erk Demokratik Partisi programı için bkz; (<http://www.uzbekistanerk.org/dosya.doc>).

⁴ Abdulla İskender, "Özbek Muxalifati Togulganiga 20 Yil Toldi"; (<http://www.uzbekistanerk.org/detayhaber.asp?dil=oz&id=953>).

⁵ Samuel Huntington, "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, Yaz 1993.

aktörlerin bölgedeki varlığı radikal gruplar için önemli bir eleştiri kaynağı olmuştur. Söylemin kısa bir zaman sonra eyleme dönüştüğünü izlemek mümkündür. İlk saldırı 26 Şubat 1993 yılında New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılmıştır. Hemen arkasından 25 Haziran 1996'da Suudi Arabistan'daki Amerikan üssü personelinin yer aldığı Khobar binasına kamyonlu saldırı listelerde yerini almıştı. 7 Ağustos 1998'de Kenya ve Tanzanya'daki Amerikan Büyükelçiliklerine yapılan bombalı saldırıların hemen akabinde uygulamaya konulan terörle mücadele önlemleri etkisini göstermeye başladı. 31 Aralık 1999 yılında Los Angeles Uluslararası Havalimanı'na yapılması planlanan saldırı böylece önlenmişti. ABD'nin teröre karşı aldığı tavır uluslararası sistemi derinden etkilemiştir. Özellikle de Soğuk Savaş tecrübesini bizzatıhi yaşamış Sovyet sonrası Orta Asya ülkelerinde bu etki demokratikleşme yolunda bir engel olarak belirdi. ABD, demokrasi ve özgürlük geleneğini korumak için terörle mücadele ederken, onun destek verdiği ülkeler terörü kendi otoritelerini meşrulaştırmak için kullanmışlardır.

Bu saldırılar 11 Eylül 2001 yılında zirveye ulaştı. ABD başkanı George Bush yaptığı ulusa seslenişte “Dünyada barış ve güvenlik isteyen dostlarımız ve müttefiklerimiz birleşin! Teröre karşı savaşımızda birlikte karşı duralım” sözleriyle dünyayı ikiye ayırdı.⁶ Yeni bölünmüşlükte uluslararası sistemde iki kategori yer aldı. Birinci grubu ABD'nin tanımladığı teröre karşı savaşanlar oluşturdu. İkinci grupta ise savaşmayanlar yer aldı. 11 Eylül saldırısı ABD'ye yapıldığı için terör tanımını ve içeriğini istediği gibi şekillendirme hakkına sahiptir anlayışı uluslararası sisteme hakim oldu. Bu durum Orta Asya ve Orta Doğu'da demokrasi anlayışını geliştirememiş sistemlerde muhalefete karşı çalışan bir kalkan olarak ortaya çıktı.⁷ Otoriter yönetimler için teröre karşı savaş kavramıyla inşa edilen cennetler, öte yandan Sovyet sonrası bağımsız ülkelerinde demokrasi yolunun taşlarını döşemek istediğini söyleyen muhalefet grupları için Cehennem değilse bile Limbo oldu.

⁶ “Statement by the President in his Address to the Nation”, (<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/20010911-16.html>).

⁷ Turgut Demirtepe, “Orta Asya'da Radikalizm, Otokrasi ve Terör”, İhsan Bal (Ed.), *Terörizm: Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*, Ankara: USAK Yayınları, 2006, ss. 268-269.

Din ve Dükçi İşan İsyanı

Özbek tarihine ana hatlarıyla hakim olan araştırmacıların bileceği gibi ülke gerek kültürel geçmişi gerekse halkın yapısı sebebiyle dinsel konularda hassastır. Buhara konusunda yazılmış bir çok eserde bölgedeki sufi hareketlerin ne kadar etkili olduğu hep belirtilmiştir. Özbeklerin yerleşik düzene geçmiş olması İslami Ortodoksinin Türkmen, Kırgız ve Kazak komşularına göre daha çok yerleşmesini sağlamıştır. Buhara için Dar al-Fıkh, Fahira ve Bukhara-i Şerif isimleri bu dini özelliğine binaen sıkça kullanılmıştır. Buhara ve Semerkand'ın İslam dünyası için önemli bilim şehirleri arasında ismi sayıldığı da tarih kitaplarında kayıtlıdır. İmam Buhari ve Muhammed Bahauddin Nakşibendi gibi önemli şahsiyetlere de ev sahipliği yapmış ülke, Buhara Emirliği döneminde Seyyid olmakla iftihar eden Emirler tarafından yönetilmiştir. 1865 yılında Taşkent'i ele geçiren Rus Çarlığı orduları Buhara ve Andican gibi halkın dini hassasiyetlerinin yüksek olduğu bilinen bölgeleri hakimiyetlerine almakta acele etmediler. Bu süreç 1868'e kadar devam etti. Bütün dikkatlerine rağmen Andican'da Dükçü İşan namıyla bilinen Muhammed Ali, Rusları Andican ve Fergana Vadisi'nden sürmek amacıyla Rus ordularına yanında topladığı güçlerle saldırdı. 18 Mayıs 1898'de Dükçü İşan'ın idare ettiği 2.000 civarında Özbek Müslüman Rus ordusuna karşı hücumla geçti. Ancak çok sayıda askerin sevk edilmesiyle Dükçü İşan isyanı başarısızlıkla sonuçlandı.⁸

Sovyetler döneminde de Andican ve Fergana'nın dini özelliği azalmadı. Hatta Seyyid Kutub ve Mevdudi tarafında yazılan Arapça kitapların bu bölgelerde dolaştığı görülüyordu. Sovyetlerin baskısına rağmen bu kitaplardan alıntılardan oluşan Rusça tercümelerini içeren, "samizdat" adı verilen belgeler de medrese öğrencilerinin ya da dindar vatandaşların evlerinde bulunuyordu.⁹ Bunlar halk seviyesinde kültürün içine işlemiş unsurların ötesindeki göze çarpan malzemelerdi. Seyyid Kutub ve Mevdudi gibi düşünürler aracılığıyla İhvan-ı Muslimun'un ilk etkileri bölgeye nüfuz etmeye başlarken, bir yandan da Selefilik etkisinde Vahhabilik de yayılmaya başlamıştı. Bağımsızlığın gerçekleştiği yıllarda ise Sovyet otoritesinin zayıflaması sebebiyle bölgedeki faaliyetler artmıştı. Sadece yazılı belgeler değil, sesli kayıtlar da evden eve

---

⁸ Hisao Komatsu, "Dar al-Islam under Russian Rule as Understood by Turkestani Muslim Intellectuals", Uyama Tomohiko (Ed.), *Empire, Islam and Politics in Central Eurasia*, (Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, 2007), ss. 3-22.

⁹ Sarah Kendzior, "Poetry of Witness: Uzbek Identity and the Response to Andijan", *Central Asian Survey*, Cilt: 26, Sayı: 3, 2007, s. 320.

dolaşmaya başlamıştı. Özbekistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin hemen ardından Suudi Arabistan, İran, Türkiye ve Pakistan bölgeyi farklı tonlardaki dini yayınlarla besleyerek etki alanlarını arttırmayı hedeflediler. Özbeklerin yukarıda anlatılan dini tabanı göz önüne alındığında, Sovyet baskısının da tamamen ortadan kalkmasıyla, yeniden İslamileşme önemli bir mesafe kaydetti. Ancak İslamileşmenin artması, Özbekistan İslami Hareketi ve Hizb-ut Tahrir gibi örgütlerin halk tarafından kuvvetle desteklendiği anlamına gelmemektedir. Özellikle 1992 yılından sonra Özbek hükümetinin bölgedeki başka ülkelerin nüfuzunu kontrol edebilmek için yüksek meclis tarafından yürürlüğe konulan kanunlara göre, dini kıyafetleri ibadet yerlerinin dışında giymek yasaklanıyordu. Hatta başörtüsü kullanan bazı kız öğrenciler de o dönemlerde üniversitelerden atılmışlardı. Yine aynı yıl muhalefeti hukuki anlamda etkisiz hale getirecek yasanın yürürlüğe girmesiyle, Birlik ve Erk partileri sistem dışı kaldı.¹⁰ 2004 yılında başka isimlerle oluşan siyasi partilerin seçime katılma istekleri kabul edilmedi. Din konusunda sıkı tedbirler alınan Özbekistan'da yürürlükte olan ilk kanun bağımsızlığın hemen öncesinde Sovyetler tarafından onaylanan 14 Haziran 1991 tarihli kanundur. Bu kanun 1 Mayıs 1998 de "Vicdan Özgürlüğü ve Dini Organizasyonlar" adıyla yeniden düzenlendi.¹¹ Bu düzenlemeler yapılırken ana temanın, devletin İslami organizasyonlar üzerindeki yetkisini güçlendirmek ve misyoner faaliyetleri kontrol etmek olduğu anlaşılıyordu. 1998'de kabul edilen kanun, Yüksek Meclis'in düzenlemesiyle 1999'da tekrar yenilendi. En önemli değişiklik, verilen cezaların artırılması yönünde idi. 1998 kanununun 5. maddesinde "devlet, dini fanatizme ve diğerlerine, aşırıcılığa müsaade etmez" ifadesine yer verilmektedir. Ancak "aşırıcılık" ve "dini fanatizm" kavramlarının içeriği belirlenmeyerek yoruma açık bırakılmıştır.¹² Bu anlamda kavramlara politik yaklaşıldığı görülmektedir. Aynı maddede siyasi sistemde dini siyasi partilere izin verilmeyeceği açıkça belirtilmiştir. Yine düzenlemede, "dini politik

¹⁰ Birlik ve Erk Partisinin Özbek politik sistemindeki yeri hakkındaki ABD tarafından hazırlanan rapor için bkz.; (http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/democracy/1994_hrp_report/94hrp_report_eur/Uzbekistan.html).

¹¹ "Creating Enemies of the State: Religious Persecution in Uzbekistan", *Human Rights Watch Report*, 2004, s. 62. Bu kanunun tam metni için bkz.; (<http://www.stetson.edu/~psteeves/relnews/uzbeklaw.html>).

¹² Bu dönemlerde "İslami terrorist" tanımıyla bir çok insana işkence yapıldığı iddiaları uluslararası gündemi rahatsız etmiştir. Hatta bu eylemlere CIA görevlilerinin katıldığı dahi iddia edilmiştir. "Intelligence Officer Claims CIA was Complicit in Torture in Uzbekistan", *Sunday Herald*, 16 Eylül 2008, (http://www.sundayherald.com/news/heraldnews/display.var.2446134.0.intelligence_officer_claims_cia_was_complicit_in_torture_in_uzbekistan.php).

parti” kavramının kapsama alanına ilişkin cevap üretecek her hangi bir referans noktasının var olmamasının da altı çizilmelidir. Kanunda ayrıca misyonerlik faaliyetlerini önlemeye yönelik tedbirlerin alındığı da görülmektedir. Kerimov yönetimi bağımsızlık sonrası süreçte Taşkent¹³ ve Buhara eylemleri başta olmak üzere bütün saldırıları İslami grupların faaliyeti olarak algıladı ve/veya bu şekilde algılanmasını istedi. Bu algıyı besleyecek faaliyetler olmakla birlikte, Özbekistan’ın bir İslami komplo teorisi kurma becerisi geliştirdiğini söylemek mümkün gibi görünmektedir.

9/11 ve Andican

11 Eylül 2001 tarihinde ABD’de Dünya Ticaret Merkezi başta olmak üzere farklı hedeflere yapılan saldırılar yeni bir güvenlik sisteminin inşa edilmesine sebep oldu. Uluslararası sistemde bu olay ilk defa gerçekleşmiyordu. İkinci Dünya Savaşı sırasında Pearl Harbour’un bombalanması da aynı etkiyi göstermişti. Birinci Dünya Savaşı’ndan beri kendini uluslararası sistemden izole etmiş olan ABD yeniden sistemin merkez aktörü haline geldi ve kendi güvenlik mekanizmasıyla “Soğuk Savaş” dönemini inşa etti. 9/11’in etkisi özellikle İslam dünyasında derinden hissedildi.¹⁴ Bunda Soğuk Savaş sonrasında İslam’ın SSCB’den oluşan boşluğu doldurmak için kullanılması da etkiliydi. Amerika Birleşik Devletleri’nin ilk tepkisi 9/11 olaylarının sorumlusu olduğu kabul edilen El-Kaide’nin barındığı yer olan Afganistan’ı kontrol altına almak oldu. Bu olay Özbekistan için de hayati öneme sahipti. 1999 saldırısı sonrasında ABD 2000 yılında terör listesine Özbekistan İslami Hareketi’ni dahil etti.¹⁵ ABD’nin Özbekistan’ın problemleriyle ilgilenmesinin temelinde 1996’ta zirveye ulaşan ilişki ve hemen sonrasında 1997 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nin yaptığı askeri yardım yatmaktadır. ABD’nin büyük emek vererek geliştirdiği ilişkileri gözönüne alınırsa, Özbekistan’ı Rusya ve Çin arasında bırakmaya niyetinin olmadığını öngörmek zor olmasa gerektir. İslam

---

¹³ 16 Şubat 1999 tarihinde gerçekleşen Taşkent’teki bombalama eylemi sonrasında 16 kişi öldü ve 100 kadar kişi yaralandı. Ancak olayın gerçekleşme planının dikkat çekici olduğunu belirtmek gerekir. Bu konuda detaylı bilgi ve farklı bir perspektif için bkz.; Abdummanob Polat & Nikolai Butkevich, “Unravelling the Mystery of the Tashkent Bombings: Theories and Implications”, *Demokratizatsiya*, Cilt: 8, Sayı: 4, 2000.

¹⁴ 9/11’in İslam dünyasındaki etkileri hakkında detaylı bilgi için bkz.; Angel M. Rabasa, Cheryl Benard, Peter Chalk-et. al., *The Muslim World after 9/11*, Rand Cooperation (Project Air Force), 2004.

¹⁵ “Redesignation of the Islamic Movement of Uzbekistan as a Foreign Terrorist Organization”, US Department of State, (<http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2002/13708.htm>).

Kerimov 26 Eylül 2001'de yaptığı “Hedefimiz barış, denge ve işbirliği” başlıklı konuşmasında terör konusuna 1993 yılında BM'in 48.nci Genel Oturumu'nda dikkat çektiğini ifade ederek; ancak bu konuşmayı “sağır kulakların duymadığını” ilave etti. Kerimov ABD ile ittifaka hazır olduğunu bir kez daha tekrarladı. Ama bu malumu tekrardan başka birşey değildi. Zira Özbekistan Dışişleri Bakanı Abdülaziz Kamilov 15 Eylül'de Washington Post'a verdiği demeçte “ülkesinin, hava sahasını Taliban ve El-Kaide'ye karşı saldırı amaçlı ABD'ye açmaya hazır olduğunu” beyan etti.¹⁶ Kerimov'un sözcüsü Rüstem Cumayev ABD ile imzalanan “Stratejik Ortaklık Anlaşması”ndan sonra yaptığı açıklamada “ABD ile stratejik işbirliğinin 11 Eylül'den daha önce başladı”ğini belirtti.¹⁷ Yapılan anlaşma gereğince 1.500 kişilik ABD birlikleri, Afganistan'ın sınırında yer alan Karşı-Hanabad üssüne yerleştirildi. ABD, böylece 2001 yılında “şer ittifakı”na karşı yürüttüğü harekatta Özbekistan'ın desteğini almış oldu. Bu anlaşmadaki en ilginç noktalardan birisi Özbekistan'ın anlaşmayı tek taraflı olarak 180 gün önceden haber vermek suretiyle sonlandırma hakkını saklı tutmasıdır. ABD askeri yetkilileri de Afganistan'daki hareketleri sırasında El-Kaide ve Taliban içinde yer alan Özbekistan İslami Hareketi'nin üyelerini de hedef alacaklarının altını çizmişlerdir.

Kerimov yönetimi ABD ile yaptığı ittifak sayesinde hem uluslararası sistemdeki prestijini, hem de ülke içindeki iktidarını güçlendirdi. Ancak 2002 yılında ABD devlet kurumlarının hazırladığı raporda, Kerimov'un bu ilişkiyi, kendi otoriter rejimini daha da mutlaklaştırması yönünde kullandığının açıkça beyan edilmesi Özbek yönetimini rahatsız etti.¹⁸ Bu rahatsızlık Gülnara Kerimov'un Amerikan vatandaşı Özbek eşinden boşanmasını müteakip Coca Cola'nın Özbekistan'da düştüğü durumla daha da gerginleşti.¹⁹ ABD'nin terör

¹⁶ “Uzbekistan Offers Cooperation to U.S.”, *CNN News*, 17 Eylül 2001, (<http://edition.cnn.com/2001/WORLD/asiapcf/central/09/17/uzbekistan.ofer>); John C. K. Daly- Kurt H. Meppen, Vladimir Socar, S., Frederick Starr, *Anatomy of a Crisis: US-Uzbekistan Relations 2001-2005*, (Washington: Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, 2006), s. 72.

¹⁷ John C. K. Daly, Kurt H. Meppen, Vladimir Socar, S. Frederick Starr, *Anatomy of a Crisis: US-Uzbekistan Relations 2001-2005*, (Washington: Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program), 2006, s. 74.

¹⁸ U.S. State Department, “A Review of the State Department's Human Rights Reports from the Victims' Perspective”, (http://commdocs.house.gov/committees/intlrel/hfa78083.000/hfa78083_0.htm).

¹⁹ Daha fazla bilgi için bkz.; Edward Alden, “Uzbekistan: Coca-Cola Accused over Uzbek Venture”, *Financial Times*, 13 Haziran 2006, (<http://www.corpwatch.org/article.php?id=13721>); “Özbek Liderin Kızı Boşanırsa”, *Radikal*, 8 Ocak 2004, (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=101694>).

politikalarıyla ittifak halinde olmak Özbekistan yönetimine hem uluslararası sistemde bir meşruiyet kazandırıyor, hem de iç siyasette bütün muhaliflerini tasfiye etme imkanı sunuyordu.

Öte yandan, 2003 yılında Saddam Hüseyin'e dolayısıyla Irak'a saldırmak için "demokratikleşme" söyleminin yavaş yavaş inşa edilmiş olması ve Gürcistan'da yapılmaya çalışılan "Gül Devrimi"nin öğrettiği dersler Özbekistan yönetimini tedirgin etmeye yetti.²⁰ İlişkiler gerginliklerle dolu ve iniş çıkışların hakim olduğu bir güvensizlik ortamına doğru yol almaya başladı. 2004 yılında yapılacak Yüksek Meclis seçimleri de ülkedeki siyasi tansiyonu günden güne artırıyor. İlâveten ülkede günden güne artan yolsuzluk ve yoksulluk, insanların dayanma gücünü zorluyordu.

Akramiya'yi İcat Etmek²¹

Andican olaylarının sebebinin oluşturan unsurların başında Akram Yuldaşev gelir. Özbek hükümeti olayların sebebi olarak gösterilen tutuklu tüccarların Akramiya cemaatine mensup olduğu yazıldı. Bütün bu olaylar çıktığı zaman hapiste ve epey uzakta olan Akram Yuldaşev kimdir ve gerçekten gizli bir cemaati var mıdır? Yoksa bu kurgu da Özbek hükümetinin iktidarını güçlendirme senaryosunun bir sahnesi midir? soruları akla ilk sırada gelen sorular arasında oldu.

Akram Yuldaşev, 1963 yılında Andican'da doğdu. İlk ve orta öğretimini tamamladıktan sonra Sovyet Ordusunda hizmetini tamamladı. Bir tekstil fabrikasında çalıştı; hatta bu sırada Sovyet Birliği Komünist Parti üyeliğine aday oldu. Daha sonra Pamuk Ziraati Enstitüsü'nde eğitimine devam ettiği sırada öğrencilerden biri vasıtasıyla Hizb-ut Tahrir'in Özbekistan'daki ilk hücrelerine dahil oldu.²² Bir yıl sonra bu gruptan ayrıldı ve kendi cemaatinin

---

²⁰ Gürcistan ve Ukrayna olaylarının Özbekistan ve diğer Orta Asya yönetimleri üzerindeki algısı için bkz.; M. Turgut Demirtepe, "Demokratik Devrimler 'Sürekli Devrim'in Bir Parçası mı?: Gürcistan ve Ukrayna Olaylarının Orta Asya'da Yansımaları", *Stratejik Öngörü*, Cilt: 1, Sayı: 4, 2005, ss. 132-137.

²¹ Bu kavram Hobsbawn'dan ödünç alınmıştır. Eric Hobsbawn, "Introduction: Inventing Traditions", Eric Hobsbawn & Terence Ranger (Ed.), *The Invention of Tradition*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), ss. 1-14.

²² Hizb-ut Tahrir, 1950 yılında Doğu Kudüs'te Şeyh Takiuddin Al-Nabhani al-Falastini tarafından kuruldu. Hilafet'in yokluğu dolayısıyla İslam Hilafeti'nin kurulmasını savunan düşünce akımlarından birisidir. Araştırmacıların bir kısmı şiddet kullanmadan hedefine ulaşmayı amaçladığını söylerken, diğer bir grup uzman da şiddetin tanımının net olmadığı gerekçesiyle HT'yi şiddet kullanmaya yatkın bulur. Matthew Crostan, "The Hizb al-Tahrir in Central Asia:

temellerini attı. Bu yeni grubun sosyolojik anlamda bir cemaat mi, yoksa bir menfaat ortaklığı mı olduğu konusunda net bilgiye sahip değiliz. Yeni gruba Özbek hükümeti “Akramiya” adını takarken, halk arasında “İymançılar” ve “Halifatçılar” isimleriyle anılmaya başlandılar. Yuldaşev, 1993 yılında örgüt kurmak suçundan tutuklandı. Ancak aynı yıl çıkan af kanunuyla serbest kaldı. Babacanov’un belirttiğine göre 1995-1996 yılında grubun faaliyetlerinde önemli bir artış görüldü. 1999 yılında Yoldaşev tekrar tutuklandı ve 9,5 yıl hapse mahkum edildi. Akramiya'nın temelinde küçük ve orta büyüklükteki endüstriyel ve ticari işletme sahipleri vardı. Eğer cemaat demek mümkünse bu grup Özbek halkı tarafından oluşturulan ve hayatın bütün problemlerini yaşayan bir topluluktur. Cemaatin esas temel taşı halkalar oluşturmaktadır. Hücre yapısını andıran halkalarda 3 ila 7 kişi yer almaktadır. Cemaatte belirli bir konuma gelmiş ve yeni üyeler katmak için çalışan kişilere *itaatçi* adı verilmektedir. Bunların cemaat sistemine biat ettiklerini göstermek için bu isimle çağrıldıkları düşünülebilir. Yeni üyeler için iki tanımlama kullanılmaktadır: *Yollanma İşçiler* ve *Müşrif*. Cemaat içindeki üyelerin birbirlerini *biraderler* diye çağrıldıkları da bilinmektedir. Hücrelerin toplanmasıyla yaptıkları toplu ibadete genelde *peşkadamlar* önderlik ederler. Bunlara zaman zaman *naib* tabirinin de kullanıldığı bilinmektedir. Akramiya içerisinde maddi ve manevi işlerin sorumluluğu ikiye ayrılmıştır. Maddi konularda gruba liderlik yapan kişiye *Hos Maddi ma'su* ve manevi konularda lider olanlara *Hos ruhiy ma'su* adı verilir.

Akramiya'nın hayata geçirilmesinde beş aşama geçilecektir.

1) Sırlı (Gizli ya da Saklanmış) ²³

Bu basamak yeni katılanların cemaatin esaslarını öğrenmesi üzerine kurulmuştur.

2) Maddi

Akramiya esas anlamıyla insanların yaşam kalitelerini yükseltmeyi hedef olarak ortaya çıkmıştır. Özbekistan'daki yolsuzluk ve yoksulluk buna uygun bir zemini hazırlamıştır. Her ne kadar Babacanov değerlendirmesinde 1991 yılı sonrasında dinin her şeye iyi gelecek bir nevi ilaç olarak algılandığını belirtse

---

How America Misreads Islamist Threats”, *Middle East Review of International Affairs*, Cilt: 11, Sayı: 3, Eylül 2007.

²³ Sır daha çok Melami meşrep tarikatlarda görülen bir durumdur. Sır'ı saklamak en hayati unsurdur. Burada gizlenmiş ve saklı merhale olarak kullanıldığını zannediyorum.

de, Özbek kültür dairesinin tarihi alt yapısı toplum dinamikleriyle birlikte değerlendirildiğinde bu çıkarımın sağlıklı olduğuna inanılması güçtür.²⁴ Akramiya liderleri, cemaat üyelerine kendi çalıştıkları ya da sahip oldukları yerlerde iş temin ediyorlardı. Üyeler kazandıklarının 1/5'ini *beyt al-mal* hakkı olarak cemaate geri veriyorlardı. Cemaatin, çalışanlarına Özbekistan'daki asgari ücretin on katı olan 50 USD karşılığı para verdiği de öne sürülmüştür. Ayrıca yeni evlenecek olanlara maddi yardım yapmaktaydılar. Cemaatin bağlılarına ihtiyaç halinde ev sahibi olma konusunda yardım ettiği ve hastalık durumlarında hastane masraflarını karşıladığı, böylece sosyal dayanışma imkanlarını devreye sokarak cemaatin kendi arasında sıkı bir bağ geliştirdiği görülmektedir.²⁵

3) Manevi

Bu adımda cemaat üyelerinin topluca ibadet etmelerini sağlamak amaçlanmıştır. Böylece maddi anlamda ortaklık yapan insanların manevi boyutta da birbirlerine destek olmaları beklenmektedir.

4) Uzvii Maidân

Cemaat bu aşamada toplum içinde varlıklarını meşrulaştırmaya çalışmayı öngörmektedir. Bunu ya toplum içinde itibar kazanarak gönüllerin meyletmesini sağlayarak ya da devletin kabul ettiği ruhani liderlere sahip olarak gerçekleştirmeye çalışmayı hedeflemektedir. Bunun bir boyutu da devlet kurumlarında yer alarak onları kontrol edebilme hedefidir.

5- Tuntarish (Sarsıcı İhtilal) ve Ahiret

Bu son aşamada toplumun İslamileşmeye başladığı ve doğru yola girileceği tasarlanmaktadır. Şeriat'ın hakim olacağı bir düzenin kurulması nihai hedef olarak düşünülmektedir.²⁶

Bütün bu yapılanma 13 Mayıs 2005 tarihinde Andican'da başlayan olayların ortaya çıkmasına sebep oldu. Akramiya grubu süreç içinde sadece cemaat üyelerine değil, mahallelerindeki insanlara da yardım etmeye başladı. Bu noktada yardımların cemaate sempati doğmasını sağlayarak yeni bağlılar

---

²⁴ Bakhtiyar Babadjanov, Maria Barnett, Martha Brill Olcott, "Akramiya", *Carnegie Endowment for International Peace*, 02 Mayıs 2006, (<http://www.carnegieendowment.org/events/index.cfm?fa=eventDetail&id=881&&prog=zru>).

²⁵ A.g.e.

²⁶ Alisher İlkhmov, "The Phenomenology of "Akromiya": Seperating Facts from Fiction", *China and Eurasia Forum Quarterly*, Cilt: 4, No: 2, 2006, ss. 39-48.

çekmek için yapıldığı görüşü de öne sürülebilir. Ancak her ne amaçla olursa olsun ortadaki gerçek, bu yardımların ve hümanistik yaklaşımın insanları etkilediğiydi. Politik anlamda bu etki, güç olarak ortaya çıkıyordu. Cemaatin faaliyet gösterdiği bölgelerde Özbek hükümetinin etkisi giderek zayıflıyordu. Bu sırada yapılan bir hamle zincirleme reaksiyonu başlattı. Andican'daki olaylara sebep olan tutuklamalar zinciri “aşırı dinci” oldukları ve Akramiya grubuna bağlı oldukları inancıyla 23 işadınının 2004 Haziran'ında tutuklanması ile başladı.²⁷ İlk mahkeme 11 Şubat 2005 tarihinde Altınkul Bölge Mahkemesi tarafından görüldü. Tutuklanan işadamları suç örgütü kurmak, Özbekistan'ın anayasal düzenini bozmak, yasa dışı olarak dini örgüte üye olmak ve toplum güvenliğine aykırı belgeleri dağıtmakla suçlandılar. Tutuklananların yargılamalarının uzun süre geciktirilmesi bölge halkını rahatsız etti. Ancak bu konuda gösterecekleri her hangi bir tepkinin kendilerini suçlu yapacağını biliyorlardı. Halk yine de mahkemenin karara varmasını bekliyordu. Hatta bu durumu protesto eden bazı göstericiler tutuklandılar. Halk tutuklananların serbest bırakılmasını istedi. Beklenen patlama farklı bir şekilde 12 Mayıs 2005 gecesi saat 22:00-23:00'da gerçekleşti. 50-100 kişilik grup önce Polis karakoluna, sonra da Savunma Bakanlığı'nın barakalarından birine saldırdılar. Saldırganların saldırı sırasında silahlı mı oldukları yoksa Savunma Bakanlığı'nın barakasından mı bunları elde ettikleri bilinmemektedir. Ancak ellerinde AK47'lerin ve el bombalarının olduğu ve askeri kamyonlara sahip oldukları görülmektedir. Bu saldırıların Akramiya üyeleri mi yoksa tutuklanan iş adamlarının akrabaları mı oldukları konusunda net bilgi mevcut değildir. Öncelikle bir grubun Hakimiyet Meydanı'na geldiği, burada halkı da gösterilere dahil etmek için broşürler dağıttıkları kaydedilmiştir.²⁸ Silahlarla birlikte Andican Cezaevi'ne gelen kişiler, kapıyı ağır vasıtalı araçlarla kırıp içeri girmişlerdir. Bir görgü tanığı hapisaneye gelen 15 sivil arabadan inen 50 silahlı kişinin silahlarla saldırdığını ve gardiyanları etkisiz hale getirerek

²⁷ Andican'da faaliyet gösteren bu 23 işadınının adları şöyledir: Resulcan Acihalilov, Abdulmacit İbrağimov, Abdalbaki İbrağimov, Tursunbek Nazarov, Maxammad Şakir Artikov, Adil Maxsdaliyev, Dadaxan Nadirov, Şemsitdin Atamatov, Ortikbay Akbarov, Resul Akbarov, Şevket Şakirov, Abdurauf Xamidov, Muzaffer Kadirov, Muxammadaziz Mamdiyev, Nasibillo Maksudov, Adxamcan Babacanov, Hakimcan Zakirov, Gulamcan Nadirov, Musacan Mirzabayev, Dilşadbek Mamadiyev, Abdulvasid İgamov, Şukurcan Şakirov, Ravşanbek Mazimcanov.

²⁸ Galima Buharbaeva & Matluba Azamatova, “No Requiem for the Dead”, *Institute for War and Peace Reporting*, 16 Mayıs 2005.

hapishanedeki bütün mahkumları serbest bıraktıklarını ifade etmiştir.²⁹ Kaç kişinin serbest kaldığı konusunda farklı rakamlar vardır. Bir takım tutuklular protestoculara katılarak birlikte hareket etmişlerdir. Babur Meydanı'na doğru harekete geçmişlerdi. Asıl hedefleri olan Hakimiyet Meydanı'na ulaşmak için altı kilometre yol katetmeleri gerekiyordu. Ayrıca Akramiya'ya mensup olduğuna inanılan 23 işadamı Milli Güvenlik Servisi (SNB) elemanları tarafından sorgulanmışlardı. Hapishaneden çıkan kalabalık yollarının üstündeki Milli Güvenlik Servisi binasının önünden geçerken protesto gösterisinde bulundular. Bu sırada binadaki görevliler karşılık verdi, bazı kayıtlara göre göstericiler açılan ateş yüzünden zayıat verdi.³⁰ Babur Meydanı'na ulaşıldığında alandaki ses sistemi çalıştırıldı. Alandaki kalabalığın sayısı arttığında silahlı kişiler, bölgedeki fakirlik, yolsuzluk, işsizlik, baskılar ve adaletsiz yargılanma gibi konuları dile getirdikleri konuşmalar yapmaya başladılar. “23 kişinin haksız yargılanması yüzünden rahatsız olduklarını, adalet istediklerini” belirttiler.³¹ Halktan birçok kişi de kürsüye çıkarak sisteme kızgınlıklarını, iş isteklerini ve hükümetten adalet beklentilerini toplulukla paylaştılar.

Silahlı isyancılar, 13 Mayıs sabahında Babur Meydanı'na gelen güvenlik güçlerinden bazılarını rehin aldı. Ancak bütün bu konuşmalar sırasında dini içerikli slogan duyulmadığı da görgü şahitlerinin ifadelerinde kaydedilmiştir.³² Tam bu sırada bir arabadan ateş açıldığı, hem Human Rights Watch (HRW) kayıtlarında hem de Akiner'in raporunda belirtilmiştir. Sonrasında bölgeye gelen askeri birliklerin havaya ateş açtıkları ve bu ateşin birçok kadın ve çocuğun ölümüne yol açtığı söylenmektedir.³³ Bu sırada olayların kontrolden çıkması üzerine göstericiler içindeki silahlı bir grup hükümet binasını basarak üst seviyede bürokratları esir aldı ve halkın önüne çıkararak sorguladı. Olaylar sonrasında yakalanan bu kişilere “niye bu şekilde davrandıkları” sorulduğunda,

---

²⁹ Shirin Akiner, “Violence in Andijan, 13 May 2005: An Independent Assessment”, *Silk Road Paper* (Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, Johns Hopkins University-SAIS, 2005), s. 12, (http://www.silkroadstudies.org/new/inside/publications/0507A_kiner.pdf).

³⁰ Human Rights Watch, ““Bullets Were Falling Like Rain”: The Andijan Massacre, May 13, 2005”, Cilt: 17, Sayı: 5(D), Haziran 2005, s. 15, (<http://hrw.org/reports/2005/uzbekistan0605/>).

³¹ A.g.e., s. 16.

³² Shirin Akiner, “Violence in Andijan, 13 May 2005: An Independent Assessment”, s. 15.

³³ “Andicanskie Hroniki-Istorii iz goroda, pereživşego tragediyu 13 Maya”, *Vremya Novostey*, No: 100, 08 İjunya 2005, (<http://www.vremya.ru/2005/100/13/126873.html>).

“bunu yapmaya mecbur bırakıldıkları”nı ifade ettiler.³⁴ Devlet güçleriyle çatışma yeniden başlayınca Bakirov ve Ahunbayev sinemaları ateşe verildi. Bazı görgü tanıkları bunun provakatörler tarafından yapıldığını söylese de, olay gizemini korumaktadır.

13 Mayıs'ta Andican'a Kerimov'un geldiği de raporlarda not edilmiştir. Ancak başka kaynaklarda doğrulayıcı bilgilere rastlamak mümkün olmamıştır. Bu olaylar sırasında televizyon yayınlarında bu konu hakkında haber yapmak yasaklandı.³⁵ Görüşmeler sırasında Özbekistan İçişleri Bakanı Zakircan Almatov'un bizzat silahlı grubun lideriyle görüştüğüne dair ifadeler raporlarda yer almaktadır.³⁶ Görüşmeler sırasında güvenlik güçlerinin alanı hedefleyen atışlarının devam ettiğini de belirtmek gerekir. Öğleden sonra saat 16:00 civarında Babur Meydanı'na giden yollar kapatıldı. Bu yapılacak askeri operasyonu işaret ediyordu. Buharbaeva'nın yazdığı raporda 17:20'de askeri saldırının başladığı belirtilmektedir.³⁷ Bazı kaynaklar bu saldırıyı 1989 yılında Tiananmen meydanındaki olaylara benzettiler.³⁸

Ağır makineli silahlarla yapılan saldırı da, silahlı isyancılardan ziyade ülkedeki sosyo-ekonomik koşulları protesto etmek için gelmiş halktan kişiler ölmeye başladılar. Eylemciler ellerindeki ses sistemi vasıtasıyla rehineri kalkan olarak kullanacaklarını, halkın korkmamasını ifade ettiler. Ancak, açılan ateş sonucu kalabalık panik halinde Çolpan Bulvarı'na doğru kaçmaya başladı. Önde protestocular, arkada askerler 13 Mayıs gece yarısına kadar bu köşe kapmacayı devam ettirdiler. Bölgede kontrolü sağlayan güvenlik güçlerinin elinden kurtulan bir grup insan, yaşlı ve yaralıları bıraktıktan sonra Kırgızistan sınırına doğru kaçmaya başladı. Andican'dan uzaklaşan grup sabah 06:00'da sınırdaki Teşik-Taş köyüne ulaştılar, ne var ki nasıl sınırı geçeceklerini bilmiyorlardı. Köylüleri takip ederken bir yerde Özbek güvenlik güçlerinin ateşiyle karşılaştılar. Hatta rehber köylülerden bir kısmının orada öldüğü

³⁴ Human Rights Watch, ““Bullets Were Falling Like Rain”: The Andijan Massacre, May 13, 2005”, s. 19.

³⁵ “Andican: Posledniye Novosti”, (<http://forum.arbuz.com/showthread.php?t=21721>).

³⁶ Human Rights Watch, ““Bullets Were Falling Like Rain”: The Andijan Massacre, May 13, 2005”, s. 23.

³⁷ Galima Bukharbaeva, “Blood Flows in Uzbek Crackdown”, *Institute for War and Peace Reporting*, 14 Mayıs 2005.

³⁸ Jeff Sahadeo, “Understanding Uzbekistan: The Aftermath of Andijan”, *McGill International Review*, Cilt: 6, Sayı: 1, Sonbahar 2005, s. 32.

raporlarda kaydedilmiştir.³⁹ Yaralıların bir kısmı Teşik-Taş'taki yerleşik halkın evlerinde tedavi edildi. Kaçan grubun içindeki iki *aksakal* ve bir kadın Özbek Sınır Koruma güçleriyle anlaşmak üzere görüşmeye gittiler. Uzun uğraşlardan sonra sınır güçlerini ikna ederek Karaderya nehri üzerindeki köprüyü geçerek Kırgızistan sınırına ulaştılar. Burada Kırgız güvenliği tarafından arandıktan sonra içeri kabul edildiler. Yaklaşık olarak 500 kişinin sınırı geçtiği sanılmaktadır. Bazı kayıtlarda Kırgız yetkililerin bu Özbek vatandaşları ülkelerine dönmek üzere ikna etmeye çalıştığı ifade edilmektedir.⁴⁰ Sonuç olarak sınırı geçen kişiler bir süre Suzak Kampı'nda kaldı.

Özbekistan Yüksek Meclisi Andican olaylarını araştırmak üzere bir komisyon oluşturulmasına karar verdi.⁴¹ İnceleme için oluşturulan komisyonda bağımsız araştırma yapacak on altı üyenin yer aldığı bilinmektedir.⁴² Uluslararası kamuoyunda olaylar hakkında uluslararası nitelikli bağımsız bir komisyonun araştırma yapması talebi Özbek hükümeti tarafından şiddetle reddedildi. Çeşitli işkence suçları ve insan hakları ihlallerinden sabıkalı bir hükümetin uluslararası komisyona inceleme izni vermemesi çok eleştirildi ve Yüksek Meclis tarafından oluşturulan komisyonun raporunu da şaibeli hale getirdi. Human Rights Watch tarafından hemen olayın akabinde yazılan raporda, uluslararası sistem düzeyinde Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği'nin; hükümetler düzeyinde de ABD, Rusya veya Çin'in araştırma yapması gereğinin ortaya çıktığı vurgulandı. Özbekistan bu konuda ABD'nin müdahalesinin olabileceğini düşünerek Karşı-Hanabad'daki askeri üssünün

³⁹ Human Rights Watch, ““Bullets Were Falling Like Rain”: The Andijan Massacre, May 13, 2005”, s. 33.

⁴⁰ OSCE, Office for Democratic Institutions and Human Rights, “Preliminary findings on the Events in Andican Uzbekistan 13 May 2005”, Warsaw, 20 Haziran 2005, s. 21.

⁴¹ “Independent Parliament Commission to Investigate Andijan Events”, *Ozbekistan Respublikasi Davlat Hokimiyati Portalı*, 25 Mayıs 2005, (<http://www.gov.uz/uz/content.scm?contentId=12881>).

⁴² Respublika Uzbekistan Portal Gosudartstvennoy Blastı, “Ob obrazovanii Nezavimimoy Komissii Oliy Maclisa Respubliki Uzbekistan po rassledovaniya sobitii proisşedşih v gorode Andicane,” <http://www.gov.uz/ru/content.scm?contentId=12831>. Üyelerin isimleri: Yuldaşev Mahamadilham Mamayunisoviç, Abdullayeva Muhabbat, Ahmedova Sorahan, Batrova Zuhra Baratovna, Cabbarov Sabir Bahaboviç, Karimov Hayathan Salimoviç, Kozlov Anatoliy Mihailoviç, Saidov Akmak Halmatoviç, Talibov İzzatulla İbadoviç, İmaraova Şaira Akbitayevna, İsarov Alim Avalbayeviç, Vahidov Erkin Vahidoviç, İminov Bahtiyar Mirzacanoviç, Rüstambayev Mirzayusuf Hakimoviç, Sabirov İlgizar Matyakuboviç, Usmanov Ma'rif Agzamoviç.

varlığına ilişkin stratejik anlaşmayı 25 Temmuz 2005 tarihinde sonlandırdı.⁴³ Ancak ABD çoktan Özbekistan'daki demokratikleşmeyi sağlamak için başka yöntem arayışına başlamıştı.⁴⁴

Andican olayları ve yankıları Birleşmiş Milletler Genel Kurulu dahil olmak üzere uluslararası birçok komite tarafından tartışılmıştır.⁴⁵ Kimi araştırmalar ve raporlar hakkında spekülasyon yorumlar da yapıldı. Özellikle Shirin Akiner'in raporu insan hakları kuruluşları ve İngiltere'nin Taşkent eski büyükelçisi Craig Murray tarafından hükümetin olaylardaki sorumluluğunu örtmeye çalışan "propogandist" bir rapor olarak eleştirildi.⁴⁶

Bu sırada Kırgızistan'ın Andican'dan kaçarak sınırı geçen göçmenleri başka ülkelere göndermek istemesi üzerine, 439 göçmen Romanya tarafından kabul edildi.⁴⁷ Bazı göçmenler de Romanya'dan Çek Cumhuriyeti'ne geçerek orada kendi düzenlerini kurdular.⁴⁸ Özbekistan'a ilk ambargoyu uygulayan siyasi kurum Avrupa Birliği oldu. Silah ambargosu yanında, Andican olaylarına karıştığına dair kanaat uyanan 12 Özbek bürokratin bir yıl süreyle vize verilmemesine karar verildi.⁴⁹ Bütün bu yaptırımlar Özbekistan'ın durumunu

⁴³ Detaylı bilgi için bkz.; Jim Nichol, "Uzbekistan's Closure of the Airbase at Karshi-Khanabad: Context and Implications", *CRS Report for Congress*, (<http://digital.library.unt.edu/govdocs/crs/permalink/meta-crs-7519>).

⁴⁴ Sanobar Şermatova, "Andicanskiy Vopros"i Oşibki Zapada"; (<http://www.ferghana.ru/article.php?id=5709>).

⁴⁵ United Nations General Assembly, "Sixty-first Session Third Committee Agenda Item 67 (c)-Promotion and Protection of Human Rights: Human Rights Situations and Reports of Special Rapporteurs and Representative", 02 Kasım 2006, 06-60072(E) 081106.

⁴⁶ Craig Murray Akiner'in görev yaptığı Londra Üniversitesi School of Oriental and African Studies (SOAS) direktörü Colin Bundy'e mektup yazarak Akiner'in "Kerimov rejiminin propogandisti" olmasının akademik bir anlayışla bağdaşmadığı gerekçesiyle okulun etik komitesinde hakkında soruşturma açılmasını talep etti. Craig Murray'ın mektubu için bkz., Craig Murray, "Akiner Exposed – Craig Murray Slams SOAS "Propogandist for the Karimov Regime", 29 Eylül 2005; (http://www.craigmurray.org.uk/archives/2005/09/akiner_exposed.html). Özbek yönetiminin İngiltere'de Shirin Akiner, ABD'de neo-conlar aracılığıyla yürüttüğü propaganda savaşı konusunda bir değerlendirme için bkz.; M. Turgut Demirtepe, "ABD-Özbekistan İlişkilerinin Tamir İmkani", *USAK Gündem*, 02 Haziran 2006; (<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=4&id=325>).

⁴⁷ "Andijan Timeline", *Radio Free Europe Radio Liberty*, 20 Eylül 2005; (<http://www.rferl.org/content/article/1061536.html>).

⁴⁸ Gulnoza Saidazimova, "Uzbekistan: Andijan Refugees Cope with Life in Czech Republic", *Radio Free Europe Radio Liberty*, 11 Mayıs 2006; (<http://www.rferl.org/content/Article/1068330.html>).

⁴⁹ "The EU's Relations with Uzbekistan", *European Commission External Relations*, (http://ec.europa.eu/comm/external_relations/uzbekistan/intro/index.htm).

zorlaştırsa ve hırçınlaştırsa da, ülkedeki siyasi durumun hiç bir farklılık göstermediği görülmektedir.

Uluslararası düzlemde bakıldığında terör eylemlerini engellemek ve kontrol altına almak için sistemdeki önemli aktörler tarafından uygulanan güç, demokrasinin yeterince gelişmediği, çoğulcu katılım prensiplerinin oturmadağı ülkelerdeki liderlere otoritelerini sağlamlaştırmak için verilen bir araç olmuştur. Çıkarlar mı yoksa ilkeler mi önce gelir sorusu uluslararası ilişkilerin en çok tartışılan konularından birisidir. Stratejik çıkarlar çerçevesinde demokrasi ilkesi gözardı edilerek yapılan müdahaleler beraberinde hesaplanmamış sorunları da ortaya çıkarmaktadır. Terör eylemlerini önlemek için alınan tedbirlerin güvenliği sağlaması öngörülmekteyken, paradoksal olarak yeni teröristler ürettiği görülmektedir. Andican olaylarında tek “suçu” demokratik protesto haklarını kullanmak olan insanların bir anda “terörist” kategorisine girmeleri, ülkede terörizmin gerçek anlamıyla yeşermesine ve halen yeraltına çekilmiş radikal grupların propagantif zemin kazanmasına neden olmaktadır.

ABD, bütün Orta Asya ülkeleriyle sıcak ilişkiler geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak bu ülkeleri Rusya ve Çin’in etki alanından uzaklaştırmak isterken, bu ülkelerin otoriter yönetimlerine destek veriyor oluşu beklenmedik sonuçlar yaratmaktadır/acaktır. 11 Eylül sonrasında ABD tarafından uygulanan politikalar farklı coğrafyalarda çeşitli sorunları doğurmuştur. Bunun yansımaları ABD-Özbekistan ilişkilerinde de ortaya çıkmaktadır. ABD’nin otoriter rejime destek olması, kısa vadede ABD çıkarlarına uygun olarak, istikrar ve güvenliği sağlar görünse de gelinen noktada uzun vadeli bir çözüm olarak değerlendirilmesi güçtür.

KAYNAKÇA

- Akiner, Shirin, "Violence in Andijan, 13 May 2005: An Independent Assessment", *Silk Road Paper*, (Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, Johns Hopkins University-SAIS, 2005), (<http://www.silkroadstudies.org/new/inside/publications/0507Akiner.pdf>).
- Alden, Edward, "Uzbekistan: Coca-Cola Accused over Uzbek Venture", *Financial Times*, 13 Haziran 2006; (<http://www.corpwatch.org/article.php?id=13721>).
- Babadjanov, Bakhtiyar; Barnett, Maria; Olcott, Martha Brill; "Akramiya", *Carnegie Endowment for International Peace*, 02 Mayıs 2006; (<http://www.carnegieendowment.org/events/index.cfm?fa=eventDetail&id=881&&prog=zru>).
- Bekker, Edwin, "Repression, Political Violence and Terrorism: The Case of Uzbekistan", *Helsinki Monitor*, Sayı: 2, 2006.
- Buharbaeva, Galima & Azamatova, Matluba, "No Requiem for the Dead", *Institute for War and Peace Reporting*, 16 Mayıs 2005.
- Bukharbaeva, Galima, "Blood Flows in Uzbek Crackdown", *Institute for War and Peace Reporting*, 14 Mayıs 2005.
- Cengiz, İsmail, *Muhammad Salih ve Özbekistan'da Demokratikleşme*, (İstanbul: Hasret Yayınları, 1994).
- Crostan, Matthew, "The Hizb al-Tahrir in Central Asia: How America Misreads Islamist Threats", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt: 11, Sayı: 3, Eylül 2007.
- Daly, John C. K.; Meppen, Kurt H.; Socor, Vladimir; Starr, S. Frederick, *Anatomy of a Crisis: US-Uzbekistan Relations 2001-2005*, (Washington: Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, 2006).
- Demirtepe, M. Turgut, "Orta Asya'da Radikalizm, Otokrasi ve Terör", İhsan Bal (Ed.), *Terörizm: Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*, (Ankara: USAK Yayınları, 2006).
- Demirtepe, M. Turgut, "Demokratik Devrimler 'Sürekli Devrim'in Bir Parçası mı?: Gürcistan ve Ukrayna Olaylarının Orta Asya'da Yansımaları", *Stratejik Öngörü*, Cilt: 1, Sayı: 4, 2005.
- Demirtepe, M. Turgut, "ABD-Özbekistan İlişkilerinin Tamir İmkânı", *USAK Gündem*, 02 Haziran 2006, (<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=4&id=325>).
- Hobsbawn, Eric, "Introduction: Inventing Traditions", Eric Hobsbawn & Terence Ranger (Ed.), *The Invention of Tradition*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992).

- Huntington, Samuel, "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, Yaz 1993.
- İlkhamov, Alisher, "The Phenomenology of "Akromiya" Separating Facts from fiction", *China and Eurasia Forum Quarterly*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2006.
- İskender, Abdulla, "Ozbek Muxalifati Togulganiga 20 Yil Toldi", (<http://www.uzbekistanerk.org/detayhaber.asp?dil=oz&id=953>).
- Kendzior, Sarah, "Inventing Akramiya: The Role of Uzbek Propagandists in the Andijan Massacre", *Demokratizatsiya*, Cilt: 14, Sayı: 4, 2006.
- Kendzior, Sarah, "Poetry of Witness: Uzbek Identity and the Response to Andijan", *Central Asian Survey*, Cilt: 26, Sayı: 3, 2007.
- Komatsu, Hisao, "Dar al-Islam under Russian Rule as Understood by Turkestani Muslim Intellectuals", Uyama Tomohiko (Ed.), *Empire, Islam and Politics in Central Eurasia*, (Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, 2007).
- Murray, Craig; "Akiner Exposed – Craig Murray Slams SOAS "Propogandist for the Karimov Regime", 29 Eylül 2005, (http://www.craigmurray.org.uk/archives/2005/09/akiner_exposed.html).
- Nichol, Jim, "Uzbekistan's Closure of the Airbase at Karshi-Khanabad: Context and Implications", *CRS Report for Congress*, (<http://digital.library.unt.edu/govdocs/crs/permalink/meta-crs-7519>).
- Polat, Abdummanob & Butkevich, Nikolai, "Unravelling the Mystery of the Tashkent Bombings: Theories and Implications", *Demokratizatsiya*, Cilt: 8, No: 4, 2000.
- Pyati, Archana, "Karimov's War: Human Rights Defenders & Counterterrorism in Uzbekistan", *Human Rights Defenders and Counterterrorism Series*, Sayı: 3, 2005.
- Rabasa, Angel M.; Benard, Cheryl; Chalk, Peter -et. al., *The Muslim World after 9/11*, Rand Cooperation (Project Air Force), 2004.
- Sahadeo, Jeff, "Understanding Uzbekistan: The Aftermath of Andijan", *McGill International Review*, Cilt: 6, No: 1, Sonbahar 2005.
- Saidazimova, Gulnoza, "Uzbekistan: Andijan Refugees Cope with Life in Czech Republic", *Radio Free Europe Radio Liberty*, 11 Mayıs 2006, (<http://www.rferl.org/content/Article/1068330.html>).
- Şermatova, Sanobar, ""Andicanskiy Vopros"i Oşibki Zapada", *Ferghana.Ru*, (<http://www.ferghana.ru/article.php?id=5709>).

- “Andican: Posledniye Novosti”, (<http://forum.arbuz.com/showthread.php?t=21721>).
- “Andicanskie Hroniki-Istorii iz goroda, perejivşego tragediyu 13 Maya”, *Vremya Novostey*, No: 100, 08 İjunya 2005, (<http://www.vremya.ru/2005/100/13/126873.html>).
- “Andijan Timeline”, *Radio Free Europe Radio Liberty*, 20 Eylül 2005, (<http://www.rferl.org/content/article/1061536.html>).
- Human Rights Watch, ““Bullets Were Falling Like Rain” The Andijan Massacre, May 13, 2005”, Cilt: 17, Sayı: 5(D), Haziran 2005, (<http://hrw.org/reports/2005/uzbekistan0605/>).
- Human Rights Watch, “Creating Enemies of the State: Religious Persecution in Uzbekistan”, *Human Rights Watch Report*, 2004.
- “Independent Parliament Commission to Investigate Andijan Events”, *Ozbekistan Respublikasi Davlat Hokimiyati Portali*, 25 Mayıs 2005, (<http://www.gov.uz/uz/content.scm?contentId=12881>).
- “Intelligence Officer Claims CIA was Complicit in Torture in Uzbekistan.” *Sunday Herald*, 16 Eylül 2008, (http://www.sundayherald.com/news/herald/news/display.var.2446134.0.intelligence_officer_claims_cia_was_complicit_in_torture_in_uzbekistan.php).
- OSCE, Office for Democratic Institutions and Human Rights, “Preliminary Findings on the Events in Andijan Uzbekistan 13 May 2005”, Warsaw, 20 Haziran 2005.
- “Özbek Liderin Kızı Boşanırsa”, *Radikal*, 08 Ocak 2004, (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=101694>).
- Özbekistan Erk Demokratik Partisi Programı, (<http://www.uzbekistanerk.org/dosya.doc>).
- “Partiya Tarixi / Birlik'ning Tarixhi”, (<http://www.birlik.net/page.php?id=45>).
- “Redesignation of the Islamic Movement of Uzbekistan as a Foreign Terrorist Organization”, US Department of State, (<http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2002/13708.htm>).
- Respublika Uzbekistan Portal Gosudartstvennoy Blastı, “Ob obrazovanii Nezavimomoy Komissii Oliy Maclisa Respubliki Uzbekistan po rassledovaniya sobitiiy proışşedşih v gorode Andicane”, (<http://www.gov.uz/ru/content.scm?contentId=12831>).
- Statement by the President in his Address to the Nation; (<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/20010911-16.html>).
- “The EU's Relations with Uzbekistan”, *Europe Commission External Relations*, (http://ec.europa.eu/comm/external_relations/uzbekistan/intro/index.htm).

“Uzbekistan Offers Cooperation to U.S.”, *CNN News*, 17 Eylül 2001, (<http://edition.cnn.com/2001/WORLD/asiapcf/central/09/17/uzbekistan.ofer/>).

United Nations General Assembly, “Sixty-first Session Third Committee Agenda Item 67 (c)- Promotion and Protection of Human Rights: Human Rights Situations and Reports of Special Rapporteurs and Representative”, 02 Kasım 2006, 06-60072(E) 081106.

U.S. State Department, “A Review of the State Department's Human Rights Reports from the Victims' Perspective”, (http://commdocs.house.gov/committees/intlrel/hfa78083.000/hfa78083_0.htm)